

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 32(477)(4-672)

Сидорук Т. В.

СХІДНА ЄВРОПА ЯК ПОЛЕ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КОНФРОНТАЦІЇ МІЖ РОСІЄЮ І ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Зроблено порівняльний аналіз геополітичних проектів, цілей та інструментів «м'якої» і «жорсткої» сили Європейського Союзу і Росії у Східній Європі. Доводиться, що хоча ЄС має у своєму розпорядженні більш широкий арсенал важелів впливу, йому бракує цілісної стратегії застосування власних інструментів, що особливо стосується політичного виміру. Росія ж поки що володіє необхідними важелями, щоб обмежувати вплив ЄС на трансформаційні процеси в державах регіону.

Ключові слова: ЄС, Росія, Східна Європа, геополітика, Східне партнерство, вплив.

Сидорук Т. В. Восточная Европа как поле геополитической конфронтации между Россией и Европейским Союзом.

Сделан сравнительный анализ геополитических проектов, целей и инструментов «мягкой» и «жесткой» силы Европейского Союза и России в Восточной Европе. Доказывается, что хотя ЕС располагает более широким арсеналом рычагов влияния, ему не хватает целостной стратегии применения собственных инструментов, что особенно касается политического измерения. Россия же пока обладает необходимыми рычагами, чтобы ограничивать влияние ЕС на трансформационные процессы в государствах региона.

Ключевые слова: ЕС, Россия, Восточная Европа, геополитика, Восточное партнерство, влияние.

Sidoruk T. V. Eastern Europe as a field of geopolitical confrontation between Russia and the European Union.

A comparative analysis of geopolitical projects, objectives and instruments of “soft” and “hard” power of the European Union and Russia in Eastern Europe was made. The article argues that Moscow implements an active policy to hold Eastern Europe within its own sphere of influence, while the EU continues to pursue technocratic strategy towards the region’s states, based upon their gradual political and economic alignment with the EU without aspirations for the accession. The main “weak link” of the EU strategy is that EU, unlike Russia, follows more technocratic/bureaucratic approach and gives less attention to the political dimension. Furthermore, the EU wills less to provide benefits, privileges or use coercion, than Russia. Implementing the European Neighbourhood Policy / Eastern Partnership, the EU does not take into account the alternative bias in the region and the “pain points” that make the Eastern European countries open to Russian influence.

Thus Russia still possesses considerable “soft” and “hard” levers that limit the EU impact on the transformation processes in the region’s countries. The historical and cultural proximity of Eastern European countries and Russia, the large Russian minorities in those states, Russian language, post-Soviet nostalgia, the Russian Orthodox Church, the interests of the political and business elite (Russia’s “soft power”) and energy wars, economic blockades, existence of demarcated borders and the presence of Russian military bases (Russia’s “hard power”) in the EU’s Eastern neighbourhood do not only ensure the safety of Russian influence in the region, but also create problems for European security. That is why the

European Union is directly interested in minimising the Russian influence on Eastern Europe. The author believes that helping them to “increase” their independence and to realise vital internal reforms will be the best way.

Key words: EU, Russia, Eastern Europe, geopolitics, Eastern Partnership, impact.

З кінця 2013 р. Східна Європа після років незначної зацікавленості Європейського Союзу у тому, що відбувається за його східними кордонами, що дало підстави Д. П. Янковському і П. Свежаку влучно назвати її «небажаною дитиною» для багатьох західних держав [1, с. 54], знову опинилася в центрі уваги європейських столиць, якої не було, мабуть, з часу російсько-грузинської війни 2008 р. Третій саміт Східного партнерства, що проходив у Вільносі 28–29 листопада 2013 р., з погляду геополітики став болочою поразкою Європейського Союзу і досі не до кінця зрозумілою перемогою Росії у Східній Європі. Як вказував Дж. Шерр, рішення українського уряду від 21 листопада 2013 р., згідно з яким було призупинено процес підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, стало «перемогою для всіх, хто вважає, що Європа закінчується на кордоні з Україною» [9]. Однак український «євромайдан» і події, які за ним послідували, поставили під сумнів такий висновок, залишивши принаймні відкритим питання про цивілізаційне майбутнє України й, можливо, усієї пострадянської Східної Європи.

Саміт у Вільносі в багатьох аспектах виявився переломним. Україна, геополітично ключова держава регіону, більша (за кількістю населення й ВВП) від решти п'яти країн Східного партнерства разом узятих, зняла з повістки дня угоду про асоціацію з ЄС. Це викликало потужні суспільні протести з трагічними і досі важко передбачуваними наслідками. Схоже, 2014–2015 рр. стануть роками глибоких політичних струсів у Східній Європі, вирішальними для вибору Києва, Кишинєва, можливо, Тбілісі, які сьогодні є полем конфронтації за долю нової Східної Європи.

Хоча Росія й не бере участі в Східному партнерстві, вона виразно вплинула на порядок денний саміту у Вільносі. Частково успішна кампанія РФ із саботування процесу асоціації ЄС із його східними сусідами виникла, схоже, з побоювань, що йде поступова невідворотна експансія ЄС на російські «канонічні території» [1, с. 61]. Російська влада продемонструвала можливості свого впливу у стосунку до євросюзівських потуг України і Вірменії, нав'язуючи водночас власний інтеграційний проект. Ретельно продуманий пакет заходів мав наслідком кардинальну зміну у зовнішньополітичному курсі Вірменії, зокрема її рішення про вступ до Митного союзу у вересні 2013 р. попри попередню підготовку до підписання Угоди про асоціацію з ЄС, і, нарешті, «вільноську» відмову України від такого кроку.

Об'єднана Європа до цього часу не дуже хотіла розмовляти з Росією геополітичною мовою і ніколи не визнавала публічно геополітичного суперництва з Москвою у Східній Європі. Натомість вона покладалася на свій нормативний вплив та різні технократичні проекти. Однак сьогодні волею-неволею ЄС виявився втягнутим у геополітичну боротьбу і, як видається, у цій ситуації від позиції Європейського Союзу, його готовності й рішучості сприймати Росію (і Україну) такими, як вони є, й відповідно до цього вибудовувати свою політику залежить не лише ефективність спільної зовнішньої політики ЄС, майбутнє Східного партнерства, а й багато в чому – розширення простору демократії, верховенства права та економічних свобод на європейському континенті. Зважаючи на зазначене, актуальним питанням є аналіз основних аспектів міжнародної конкуренції за вплив у Східній Європі між Росією і ЄС, їхніх цілей, застосовуваних засобів і можливих сценаріїв майбутнього, що і є метою цієї статті.

Під Східною Європою маються на увазі шість країн, об'єднаних під егідою програми ЄС «Східне партнерство» – Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Вірменія,

Азербайджан. Паралельна зацікавленість Європейського Союзу і Росії у співпраці з ними, тісні зв'язки цих держав і з Росією, і з ЄС, спільна історія в складі СРСР, роль країн, які забезпечують енергетичну і транспортну комунікацію з ЄС, а також імперативна необхідність врятувати позиції і ЄС, і Росії при проведенні зовнішньої політики – це ті чинники, які дають підстави розглядати ці держави як простір «спільного сусідства» згаданих двох суб'єктів, ускладнюють вибір стратегічних сценаріїв їх подальшого розвитку і лежать в основі міжнародної конкуренції за вплив у цьому регіоні.

Упродовж 1990-х рр. Росія вважалася безперечним лідером у пострадянському просторі, а Європейський Союз не проявляв істотного інтересу до стану справ у регіоні. Однак розширення 2004 р. змінило ситуацію, і ЄС постав перед потребою вироблення власної далекоглядної політики щодо нових сусідів у Східній Європі, що призвело до запуску Європейської політики сусідства (далі – ЄПС) в 2003–2004 рр., а згодом – Східного партнерства у 2009 р. Росія відмовилась від участі в ЄПС, однією з головних причин чого був факт, що вона розроблялась без причетності з її боку і при цьому пострадянські держави-адресати ЄПС розглядались як об'єкт політики ЄС [3, с. 86]. Відтоді Європейський Союз і Росія стали конкурентами у просторі спільного сусідства в ситуації, де вибір між конкуруючими альтернативами повинен бути зроблений у довгостроковій перспективі [14, с. 178]. Запроваджуючи концепцію ЄПС, Європейський Союз проник у регіон, який Росія розглядає як сферу її життєво важливих національних інтересів, власну «канонічну територію». Відтак у пострадянській Східній Європі сформувався простір міжнародної конкуренції за вплив між двома центрами сили – європейським і російським, де «європейське сусідство» у сенсі Європейської політики сусідства / Східного партнерства накладається на російське «близьке зарубіжжя».

На початку XXI ст. у Росії прийнято низку основоположних документів, які чітко визначили курс РФ на відновлення і зміцнення її лідерства в СНД як зоні її «привілейованих інтересів» (Морська доктрина РФ на період до 2020 р. (2001 р.); Концепція участі РФ у сприянні міжнародному розвитку (2007 р.); Стратегія національної безпеки РФ до 2020 р. (2009 р.); Воєнна доктрина РФ (2010 р.); Концепція зовнішньої політики РФ (2008 р., 2013 р.) та ін., див. [5]). Якісна зміна в російському підході до міжнародних відносин, у тому числі взаємин з «близьким зарубіжжям», найбільш помітна в Концепції зовнішньої політики Росії 2008 р. Немає жодного сумніву в тому, що ініціативи з поглиблення інтеграційних процесів на пострадянському просторі після 2008 р. (Митний союз у 2010 р., Єдиний економічний простір у 2012 р., плани щодо створення Євразійського Союзу у 2015 р.) були відповіддю на започаткування Східного партнерства ЄС. Хоча програма не була вигадана проти Росії, більше того, вона була сконструйована таким чином, щоб уникнути конфронтації з Росією, виявилось, що будь-яка євросюзівська активність у Східній Європі сприймається Москвою вороже. У наступній Концепції зовнішньої політики Росії, прийнятій у лютому 2013 р., особливо підкреслюється важливість реінтеграції простору СНД, посилення впливу РФ у ньому, залучення України до чинних і нових інтеграційних проектів, що постулюється як ключові регіональні пріоритети Росії.

Факт, що і ЄС, і Росія діють у Східній Європі з різними мотивами, цілями і засобами, неминуче призводить до помітної напруги або навіть більш чи менш серйозних проблем у їх двосторонніх відносинах. При цьому конкуренція між Брюсселем і Москвою за держави Східної Європи є виразно асиметричною. Брюссель виступає за їх «прив'язку» до ЄС, але виключає повномасштабну інтеграцію, він бачить місце країн регіону тільки «по сусідству» з об'єднаною Європою, а за уявленнями Росії

їх місце – у спільному євразійському політичному, економічному та соціокультурному просторі з центром у Москві.

Підхід ЄС щодо східних сусідів впливає, по-перше, з міркувань безпеки, сприяння належному врядуванню, демократії та економічному розвитку на його околицях. Стійка інтеграція сусідів до норм і правил об'єднаної Європи створить більше взаємозалежності і, як результат, стабільності. Зниження міграційного тиску, підвищення потенціалу в боротьбі з транскордонною організованою злочинністю, прямі інвестиції та нові ринки для товарів ЄС – ось набір чинників, які зумовлюють прагматичний інтерес ЄС у цьому регіоні. По-друге, політика ЄС у Східній Європі пов'язана з його прагненням зміцнення своєї ролі як впливового гравця на міжнародній арені, у чому стабілізація сусідніх регіонів є найліпшим індикатором [14, с. 184].

Політика Росії щодо держав Східної Європи зумовлена відмінними міркуваннями. По-перше, РФ прагне бути одним із центрів сили у мультиполярному світі, і лише інтеграція пострадянського простору під її егідою може зробити її сильним міжнародним полюсом. Після розпаду Радянського Союзу Росія була ініціатором численних інтеграційних ініціатив на пострадянському просторі, але до них не вдалося надійно залучити Україну, Молдову та Грузію. Так, у 2003 р. РФ ініціювала створення Єдиного економічного простору за участю Росії, України, Білорусі й Казахстану, який передбачав формування митного союзу з наднаціональними структурами, однак Україна не сприйняла цієї ідеї. Численні амбітні, але невдалі спроби пострадянської інтеграції викликали у сторонніх спостерігачів відчуття втоми і скепсису. І лише створення Митного союзу ЄвразЕС за участю Росії, Білорусі та Казахстану і плани його трансформації у Євразійський економічний союз змінили ситуацію. Попри слабку економічну базу, угруповання має жорсткішу організаційну структуру, ніж його попередники, і проект фактично реалізується. Більше того, Росія розглядає його як інструмент реінтеграції пострадянського простору включно з країнами, що належать до східного сусідства ЄС, і передусім Україною.

По-друге, обґрунтування російської політики щодо держав «близького зарубіжжя» значною мірою має відношення до легітимації та збереження політичного режиму, створеного В. Путіним. З цього погляду Росія не зацікавлена в появі демократичних і процвітаючих сусідів, особливо з числа колишніх радянських республік. Адже будь-яка країна в регіоні зі стабільними демократичними інституціями, підкріпленими економічним зростанням і високим рівнем життя населення, може підірвати нинішній режим у Росії. Російська реакція на Помаранчеву революцію в Україні і на бажання підписання Угоди про асоціацію України з ЄС підтверджує цю тезу.

По-третє, Москва боїться модернізації у країнах Східної Європи. Адже можливим є такий сценарій, коли в них будуть втілені європейські норми, і російські товари стануть там неконкурентними. Саме так сталося в Центральній-Східній Європі: Росія втратила ці ринки.

Отже, на відміну від політики ЄС, яка спрямована на сприяння демократії, втілення верховенства права, ефективного управління і лібералізації ринків східних сусідів, політика Росії має на меті збереження і навіть збільшення свого впливу на пострадянському просторі [15, с. 22]. Якщо підхід ЄС до відносин із східноєвропейськими країнами вписується у рамки європейського регіоналізму і має функціональну та технократичну природу, то Росія визначає ці відносини радше у термінах геополітики. Брюссель цікавить передусім внутрішня стабільність та дієздатність адміністративних систем сусідніх країн, тоді як Москву – їхня зовнішньополітична орієнтація [8, с. 37]. Якщо ЄС зацікавлений у поступовій європеїзації держав Східної Європи й підтримці процесу реформ, то Росія в основному підтримує наявний стан справ, при якому реформи не проводяться або проводяться із затримкою.

Інструменти реалізації політики Європейського Союзу і Росії щодо їхнього спільного сусідського простору так само різняться, як і їхні цілі. У той час як Європа, вочевидь, «сидить склавши руки» і покладається на те, що К. Більдт назвав «магнетизмом» європейської моделі [цит. за: 13, с. 27], Росія, яка, як вважається, не має особливо великого досвіду в частині застосування «м'якої сили» (поняття вживається за визначенням його автора Дж. Ная: «м'яка сила» (soft power) – це здатність отримувати бажаний результат більше через привабливість чи залучення, ніж через примус або санкції» [див. 12, с. 21]), навчилася ефективно використовувати силу стимулів.

Російська Федерація пропонує своїм сусідам із простору СНД прості конкретні переваги, такі, як відкриті ринки праці, дешева енергія, членство у багатосторонніх організаціях, кредити тощо, у той час як при проведенні переговорів із ЄС уряди східноєвропейських держав потрапляють у заплутані бюрократичні лабіринти Європейської політики сусідства, Східного партнерства, Європейського інструменту сусідства і партнерства, Європейського інвестиційного фонду тощо. Перефразовуючи експерта по регіону Східної Європи Д. Лінча, «коли Росія робить вам пропозицію, ви не зможете від неї відмовитись, у той час, коли ЄС робить вам пропозицію, ви не можете її зрозуміти» [11, с. 20].

Політика ЄС у Східній Європі – ЄПС та Східне партнерство – становлять собою суміш таких інструментів, як угоди про асоціацію, зони вільної торгівлі, лібералізація візового режиму, обумовленість, технічна, експертна та фінансова допомога урядам, моніторинг виконання зобов'язань, допомога громадянському суспільству (наприклад, створення європейських інформаційних центрів) тощо. Перевага підходу ЄС полягає у його прозорості і високому ступені передбачуваності, однак такий бюрократичний/технократичний підхід має й суттєві слабкі сторони. Небажання ЄС поставити перспективу членства у порядок денний або принаймні зробити перспективу безвізового режиму гідною довіри східних сусідів створює у їх громадян образ об'єднаної Європи як привабливої, але недосяжної [14, с. 186]. Таким чином, Європейському Союзу явно бракує трансформативної сили для сприяння трансформації східноєвропейських держав за своїм зразком.

Стратегія Росії полягає у протидії впливу Європейського Союзу в Східній Європі, представляючи себе як альтернативну модель. На відміну від ЄС, Росія завжди мала видимі і сильні позиції в державах «близького зарубіжжя». «М'яка сила» Росії у Східній Європі базується на історичній та культурній близькості, наявності російських меншин у сусідніх країнах, російській мові, пострадянській ностальгії та силі Російської православної церкви [13, с. 29]. Етнічні росіяни становлять 17,3 % населення в Україні, 11,4 % – у Білорусі і 9,4 % – у Молдові [13, с. 29]. Кількість носіїв російської мови в державах Східної Європи навіть перевищує кількість етнічних росіян. Наприклад, в Україні за даними перепису населення 2001 р. російську мову вважали рідною 29,6 % громадян різних національностей [6, с. 509]. Близько 80 % білорусів належать до Білоруської православної церкви, 37 % українців – до Української православної церкви (Московський патріархат), і в Молдові 75 % – до Молдавської православної церкви. Усі ці церкви є підпорядкованими Російській православної церкві [13, с. 29]. Україна і Білорусь залишаються частиною російського музичного та мистецького простору, а Київ є одним із найбільших центрів російськомовної музичної поп-індустрії. Російське пропагандистське кіно, яке масово знімають на державне замовлення, заповнило екрани українських і білоруських кінотеатрів, а телесеріали – заволоділи увагою телеглядачів. Крім того, від 2007 р. у Концепції зовнішньої політики РФ передбачено відносно новий напрям – «гуманітарний вимір» зовнішньої політики, який є сумішшю несловесних та неекономічних засобів – додаток до мілітарної й

економічної сили Кремля: просування власної культури і науки, промоція «Русского мира», «суверенної демократії» та «захисту прав співвітчизників за кордоном» [5].

Варто також відзначити, що російський вплив у «близькому зарубіжжі» ґрунтується не тільки на історичних, культурних, мовних чи суспільних зв'язках, а й на інтересах національних політичних та бізнесових еліт. Російський капітал значною мірою гарантує реалізацію російських інтересів у державах регіону, в той час як національні бізнес-адміністративні групи, орієнтовані на зв'язки з Росією, служать політичними лобістами цих інтересів [14, с. 191].

Отже, Росія реалізує активну політику з метою утримання країн Східної Європи у своїй сфері впливу, в той час як ЄС продовжує проводити технократичну стратегію щодо держав регіону, суть якої полягає у поступовому політичному та економічному вирівнюванні їх із ЄС без виразних надій на фактичне приєднання і вагомих та однозначних стимулів. У ситуації, коли громадськість цих держав дуже мало знає про переваги інтеграції з ЄС та поширеності песимізму щодо можливості її реалізації, Росія має більше можливостей для збереження свого впливу. У багатьох відношеннях вона є ближчою і зрозумілішою для спільних сусідів, ніж ЄС, що пов'язано з мовною ситуацією, єдиним інформаційним простором, подібністю менталітету, вільним рухом через кордони для громадян (на тлі тих труднощів, які виникають, коли вони бажають отримати шенгенську візу) тощо. Тому можна погодитись із Е. Вільсоном та Н. Попеску, що, реалізуючи свою східну політику, ЄС з кожним роком «втрачає ґрунт» [13, с. 47].

На нашу думку, основна «слабка ланка» стратегії ЄС полягає в тому, що він, на відміну від Росії, дотримується більше технократичного/бюрократичного підходу і меншу увагу приділяє політичному виміру. Крім того, ЄС меншою мірою готовий надати пільги, преференції або використовувати примус, ніж Росія. Реалізуючи ЄПС, ЄС недостатньо враховує існування альтернативної моделі тяжіння в регіоні та «больові точки», які залишають країни Східної Європи відкритими для російського впливу – видається, що до різкого розвороту України у бік Росії напередодні Вільнюського саміту не був готовий ніхто в Брюсселі, Берліні і навіть Варшаві, тому Європа виявилась шокованою і розгубленою. На відміну від країн ЦСЄ та Західних Балкан, Україна та інші країни Східної Європи – не «порожній простір», щойно позбавлений комуністичного впливу, а зона особливих російських інтересів. З огляду на це, ЄС потребує корекції і доповнення своєї політики інструментами, які зроблять його більш видимим і зрозумілим для громадян відповідних держав. Європа може багато зробити як на міжурядовому рівні, так і на рівні міжлюдських контактів. Це може бути реалізовано шляхом зосередження більшої уваги на порядку денному відносин із країнами Східної Європи, запровадження нових інституційних каналів для співпраці та каналів соціалізації. У цьому сенсі найбільш ефективним шляхом для поліпшення іміджу Євросоюзу на східних околицях може стати лібералізація його візової політики, що сприятиме європеїзації майбутніх еліт східних сусідів та забезпечить економічні вигоди як для ЄС, так і для його сусідів. Вплив ЄС може стати відчутнішим і через матеріальну й фінансову допомогу в програмах регіонального розвитку та інфраструктурних проєктах. ЄС може також віднайти нові способи підтримки свободи ЗМІ, зокрема сприяти розвитку мережі вільних ЗМІ в регіоні. І це не буде виразом благородного альтруїзму з боку ЄС, а свідченням розуміння принципів і далекоглядних власних інтересів.

Крім «м'якої сили», Росія має потенціал для активного використання більш агресивних інструментів – «жорсткої сили» (hard power) для впливу на прийняття рішень у країнах Східної Європи. Він пов'язаний, по-перше, з розміщенням російських військових баз у всіх шести країнах Східного партнерства, по-друге, їх енергетичною

залежністю від Росії і загрозою використання останньою енергетичного шантажу, по-третє, можливістю застосування Росією економічного тиску у вигляді санкцій, ембарго, блокад, і, нарешті, незавершеністю демаркації міждержавних кордонів.

Російська та європейська «жорсткі сили» на просторі Східної Європи не збалансовані [13, с. 39]. У той час, коли Росія, як і раніше, має претензії до статусу наддержави через свою військову міць і контроль величезних обсягів стратегічних енергетичних ресурсів (які вона активно використовує для реалізації своїх зовнішньополітичних завдань), ЄС демонструє байдужість до використання силових засобів для здійснення свого впливу. Москва має великий досвід у частині використання «жорсткої сили» як у військовій, так і в економічній сферах. Європейський Союз же з часу свого створення був натхненний ідеєю, що мирні відносини між державами повинні базуватись не на балансі сил, а на економічній взаємозалежності, верховенстві права і наднаціональному управлінні [13, с. 39]. Як зазначає Р. Каган, європейську стратегічну культуру творять наголос на перемовинах, дипломатії, торгових зв'язках, пріоритет міжнародного права над використанням військової сили, прямика над багатом [2, с. 49]. Колишній міністр закордонних справ Німеччини Й. Фішер так сформулював цю думку: «Суттю європейської політики після 1945 р. була і надалі є відмова від силових принципів і панівних амбіцій окремих держав, що виникли як наслідок Вестфальського миру 1648 р.» [цит. за: 2, с. 49].

Р. Каган зазначає, що саме відмова від військової сили як знаряддя міжнародних відносин спричинилася до такого «дива», як європейська інтеграція. Дипломатія, переговори, економічні зв'язки, політичний діалог, заохочення на протидію покаранню, компроміс на протидію конфронтації, повільний, однак, щоденний поступ, приборкання амбіцій – ось шляхи досягнення франко-німецької згоди, які уможливили європейську інтеграцію [2, с. 52–53]. «Геній батьків-засновників», – пояснює колишній президент Європейської Комісії Р. Проді, – «полягає у перетворенні надмірних політичних амбіцій... у низку конкретних детальних рішень. Такий непрямої підхід уможливив подальші дії. Зближення відбувалось поступово. Від конфронтації ми перейшли до готовності до співпраці в економічній сфері, а потім і до інтеграції» [4, с. 44].

Цей підхід спрацював у Західній Європі, а згодом сприяв приєднанню до Європейського Союзу і держав ЦСЄ. Сьогодні ж чимало європейців вважає, що його застосування доцільне й у відносинах із сусідами ЄС з метою їх поступової європеїзації, до того ж меншим коштом, ніж застосування жорстких засобів впливу. Із зазначеного зрозуміло, чому «батіг» відіграє набагато меншу роль у політиці ЄС щодо його сусідів, ніж «пряник».

У випадку ж з Росією акценти розставлені дещо по-іншому. Без сумнівів, поворотним моментом у політиці Росії щодо Східної Європи стала війна з Грузією 2008 р. та визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії. Цей конфлікт підтвердив, що Росія встановила свої «червоні лінії» у Східній Європі і вважає, що ці території знаходяться в межах її «зони привілейованих інтересів» (термін, використаний тодішнім президентом РФ Д. Медведєвим наприкінці серпня 2008 р.) [10, с. 50].

Широкий спектр «жорстких» засобів впливу, використовуваних Росією, демонструє її рішучість у досягненні своїх зовнішньополітичних цілей, але одночасно показує слабкість цієї країни. Так, війна в Грузії у 2008 р., агресія та військова інтервенція Росії в Україні 2014 р. стали свідченням того, що інші форми впливу – економічний, політичний, ідеологічний – не спрацювали. Більше того, російські ембарго, блокади, енергетичний шантаж та військові втручання можуть забезпечувати реалізацію інтересів РФ у короткостроковій перспективі, у той час як у довгостроковій перспективі їх дієвість зменшуватиметься. Борючись із європейськими прагненнями

українців, Росія, як показують соціологічні дослідження, спричинила зростання антиросійських настроїв та зміцнила проєвропейські [1, с. 61]. Тож видимі успіхи не обов'язково є довготерміновим зміцненням позицій Москви у ключовому для неї регіоні. Можна погодитись із думкою О. Осіци, що в довгій перспективі те, що робить сьогодні російська влада, позбавлене сенсу і лише шкодить їй [7, с. 44]. Але навіть при тому, що російська «жорстка сила» має свої межі, сьогодні вона надає реального впливу Кремлю у регіоні Східної Європи, якого Європейському Союзу катастрофічно бракує.

Існування цих проблем підриває потенціал європеїзаційного впливу ЄС в країнах Східного партнерства. Енергетичні війни, економічні блокади, недемарковані кордони і присутність російських військових баз створюють проблеми для європейської безпеки і підривають можливість ЄС у забезпеченні стабільності та сприянні реформам у регіоні. Тому Європейський Союз має безпосередній інтерес до мінімізації впливу Росії в країнах Східного партнерства. Погоджуючись із Е. Вільсоном та Н. Попеску, вважаємо, що кращим способом цього буде допомогти їм «нарощувати» свою незалежність і чинити опір спробам Росії зазіхнути на їх суверенітет [13, с. 51].

У будь-якому разі Східна Європа має бути місцем, де будуть поєднані інструменти політики безпеки та модернізації. Досі ЄС обходив теми безпеки і заморожених конфліктів у східному сусідстві. Програма Східного партнерства була сконструйована таким чином, щоб оминати ці рифи, бо в ЄС були переконані, що ці проблеми не можна розв'язати дипломатичними методами, натомість вони ослабнуть за умови позитивних соціальних та економічних змін. Але ми бачимо, що це не так. Використовуючи проблему Нагірного Карабаху, Росія змусила Вірменію відмовитись від підписання угоди про асоціацію з ЄС. Більше того, Росія анексувала Крим, що засигналізувало про наміри Москви розширити свою сферу впливу у Східній Європі. Подальші дії РФ щодо дестабілізації ситуації на українському Сході та Півдні, агресія та військова інтервенція Кремля проти України поставили на порядок денний питання збереження політичного устрою Української держави й територіальної цілісності країни загалом. До того ж дії Росії становлять серйозний виклик основним принципам сучасного світового порядку, таким, як суверенітет і невтручання.

Нинішня конфронтація між Росією і Заходом через Україну має не тільки геополітичне значення, вона доленосна і для європейської безпеки. Якщо ЄС не використає сьогодні своєї економічної ваги для забезпечення суверенітету і європеїзації України, його можуть очікувати перманентна політична нестабільність та збройні конфлікти на східних кордонах у майбутньому. На нашу думку, попри небажання ЄС говорити геополітичною мовою з Москвою, зіткнення з Росією неминуче, якщо він справді бажає сприяти демократизації, економічній модернізації і поступовій інтеграції країн Східної Європи до нього, бо це прямо суперечить російським інтересам у регіоні, який вона вважає своєю «канонічною територією». Очевидно також, що необхідно поглибити діалог у галузі політики безпеки з країнами Східного партнерства як у багатосторонньому, так і двосторонньому форматі з огляду на реалістичні сценарії розвитку подій у Східній Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ебергардт А. Це ще не смерть / А. Ебергардт // Nowa Europa Wschodnia : Двомісячник. – Спецвип. – Вроцлав, 2014. – С. 54–63.
2. Каган Р. Про рай і владу. Америка і Європа у новому світовому порядку / Р. Каган ; пер. з англ. Я. Чайковського, Г. Безух. – Львів, 2004. – 134 с.
3. Линкавичюс Л. Политика соседства Европейского Союза по отношению к Украине / Л. Линкавичюс // Обзор литовской внешней политики. – 2008. – № 20. – С. 64–91.

4. Проді Р. Задум об'єднаної Європи / Р. Проді. – К., 2002. – 140 с.
5. Русский архипелаг [Электронный ресурс] // Официальный сайт. – Режим доступа : <http://www.archipelag.ru>.
6. Сидорук Т. В. «М'яка сила» Росії як противага європеїзаційному впливові ЄС в Україні / Т. В. Сидорук // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. – К., 2011. – Спецвип. – С. 506–511.
7. Східне партнерство – це хороший урок – з Олафом Осіцою розмовляють Малгожата Ноцунь і Анджей Бжезєцький // Nowa Europa Wschodnia : Двомісячник. – Спецвип. – Вроцлав, 2014. – С. 39–45.
8. Шаповалова О. Європейські трансформації – українські дилеми / О. Шаповалова // Зовнішні справи. – 2011. – № 3. – С. 36–40.
9. Шерр Дж. Україна – Росія – Європа: отруєний трикутник / Дж. Шерр // Дзеркало тижня. – 2013. – № 47. – 13–20 грудня.
10. Янковський Д. П. Східноєвропейська зима / П. Домінік Янковський, П. Свежак // Nowa Europa Wschodnia : Двомісячник. – Спецвип. – Вроцлав, 2014. – С. 46–53.
11. Lynch D. Communicating Europe to the World: What Public Diplomacy for the EU? : EPC Working Paper / D. Lynch. – November 2005. – № 21. – 48 p.
12. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics / J. Nye. – New York : Public Affairs, 2004. – 328 p.
13. Popescu N. The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood : Policy Report / N. Popescu, A. Wilson ; European Council on Foreign Relations. – London. – June 2009. – 69 p.
14. Solonenko I. A Ukrainian Perspective on the EU-Russia Relationship / I. Solonenko // Searching for New Momentum in EU-Russia Relations / A. Duleba (ed.). – Bratislava : Slovak Foreign Policy Association, 2009. – P. 177–210.
15. Solonenko I. The EU's «Transformative Power» towards the Eastern Neighbourhood: the Case of Ukraine [Electronic resource] / I. Solonenko. – August 2010. – 30 p. – Access mode : http://www.jep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publicationen/SPES_Policy_Papers.pdf

УДК 327

Гарат Р. М.

ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЇ ВІДНОСИН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА РОСІЇ

У статті обґрунтовується, що однією з можливостей повернути відносини РФ та ЄС у цивілізоване русло є припинення російської агресії в Україні; ув'язка з пріоритетами партнерів, такими, як енергетика, енергетична безпека, енергоефективність; прив'язка до проектів; розуміння того, що повільне просування може бути більш надійним способом перейти згодом до більш масштабних проектів; врахування досвіду досягнення цілей, зокрема співпраці ЄС і Росії в різних міжнародних інститутах.

Ключові слова: Європейський Союз, Україна, Російська Федерація, стратегія відносин, дорожня карта, модернізація.

Гарат Р. М. Эволюция стратегии отношений Европейского Союза и России.

В статье обосновывается, что одной из возможностей сделать отношения РФ и ЕС более эффективными является прекращение российской стратегии в Украине;